

Tonko Maroević
Zagreb

ZA SVOJU DUŠU, ZA SVE DUŠE

Berezina Matoković - Dobrila, RIČNIK VELOVAREŠKEGA SPLITA, Vlastita naklada, Split 2004.

Četvrt stoljeća nakon izlaska monumentalnoga njemačkog izdanja "Čakavisches Deutsches lexicon" (redakcija M.Hraste-P.Šimunović - R.Olesch, Böhlau-Verlag, Köln-Wien, 1979) leksikografija dalmatinske čakavštine ne samo što nije posustala nego se i obilno razvila, čak razmahala. Uz neprekinuto objavljivanje niza značajnih (uglavnom pjesničkih) knjiga na domaćim dijalektima (najčešće s odgovarajućim rječnicima lokalnih govora), pojavili su se novi važni prinosi leksičkom tezauriranju naših vernakularnih dionica. Dok su prethodno postojali sustavno obrađeni govori Brusja i Vrgade, u međuvremenu su se oglasili marni istraživači trogirskoga, viškoga, salijskoga i selačkoga vokabulara, cjelovitim samostalnim izdanjima pripadnog rječnika. Za razliku od nekadašnjih napora stvaranja nekog čakavskog standarda, koinea, komunikacione mješavine, nastojanja novijih poslenika teže fiksiranju stvarnoga stanja, to jest preciznom bilježenju zatečenih ostataka i marnom opisivanju svih lokalnih, regionalnih, pa i mikrokolektivnih specifičnosti.

U tom je smislu posebno indikativna najnovija, opsežna knjiga "Ričnik velovareškoga Splita", koju je sastavila i objelodanila Berezina Matoković, inače profesionalnim opredjeljenjem znanstvenica na informatičkom području, a ne lingvistkinja ili slavistica. Ona se, kako je i iz naslova razvidno, opredijelila za obradu govora samo jednoga kvarta, jednoga predgrađa a ne za govor čitavoga grada Splita, smatrajući s razlogom (i po iskustvu) kako postoje određene razlike u morfologiji (a posebno u akcentuaciji) između raznih gradski rejona. Dok se njezin eventualni prethodnik na sličnom zadatku, Tonko Radišić bio odlučio za kompletan "Ričnik spliskog govora" (te sastavi skroman sveščić od koju tisuću riječi) ona je zahvatila duboko u uži prostor, u ambijent što ga dobrim dijelom pokrivaju susjedi i prijatelji, roditelji i srodnici, u sredinu vlastitoga odrastanja, djetinjih uspomena i izravnih zapamćenja. Manje je važno pritom, premda ne sasvim zanemarivo (kao eventualna kompenzativna motivacija) što joj roditelji nisu bili rođenjem i podrijetlom Splićani, što nije osoba "o' kolina" (uostalom, baš kao ni Radišić).

Golemi svezak od preko tisuću i sto stranica plod je neumornoga višegodišnjega i samozatajnoga rada jedne jedine osobe. Ukoliko je rezultat već u samome startu pravo

čudo volje i revnosti, ljubavi i zainteresiranosti. Premda u svojoj mjerodavnoj i stručnoj recenziji profesor Jerko Matošić govori o 40.000 tisuća obrađenih pojmova, meni se čini (s obzirom da na svaku stranu prosječno ne stane više od tridesetak riječi) kako bi realnije bilo govoriti o broju od oko 30.000 riječi (uključujući, dakako, obiteljske nadimke, često značenjima vezane uz karakteristične domaće izraze). Naravno, to nije malo, dapače vrlo je impresivno i gotovo da odgovara broju nekadašnjih govornika toga idioma u doba autoričine mladosti. Naime, nakon drugoga svjetskog rata splitskim se govorom moglo izražavati nekoliko desetaka tisuća ljudi (a čitav grad je imao oko pedeset tisuća duša), tako da bi svaka zapisana riječ svjedočila idealno barem za jednoga govornika.

Berezina Matoković, dakako, ovaj je pothvat obavila za svoju dušu (na svoj trošak, za vlastito zadovoljstvo, punim ulogom znanja i darovitosti), ali kao da je vodila računa i o drugim dušama, posebno onima koje više ne mogu same zastupati riječi koje su ih pratile. Nema dvojbe da je u sakupljanje i tumačenje rodnoga dijalekta ova autorica krenula s poetskim povodima, s nadahnućem osobe obilježene emocijama i empatijom, vođene željom za evociranjem ugroženoga univerzuma "maloga starinskog svijeta", odnosno potrebom da održi zapamćene kontinuitete "dugoga trajanja". Utoliko nije slučajno što je izdanje popratila fotografijama autentičnih sudionika nekadašnje prisne komunikacije kućnim i zavičajnim idiomom. Fotografije niza Splicički i Splicičana iz prošloga i pretprošloga stoljeća tvore idealan kor onih koji su koristili okupljene riječi unutar korica.

I ovu je svoju knjigu Berezina Matoković potpisala pseudonimom "Dobrila", to jest rabi isti *nom du plume*, kojim pečati vlastite poetske uratke. Učinila je to s razlogom, jer rječnik kruni njezina književna nastojanja, pa čak nudi i ključ s kojim se lakše ulazi u koordinatni sustav njezina lirskog izraza. U svojim dosadašnjim zbirkama (posebice, "Riči" i "Verši u naman" iskazala se iznimnom osjetljivošću za kolokvijalnu formulaciju i verbalnu poantu. I kad je zaokupljena slikom prirode, kad ispisuje lapidarne prizore na način haiku, njezina je glavna snaga u izazivanju proverbijalne ili tradicijski ovjerene reakcije, u sugestivnom rezu stanovitih *tranches du vie*, u verizmu i faktografiji osjenčenima nostalgijom.

Ne možemo odoljeti a da ne navedemo pjesmu "Veli varoš" (iz zbirke "Verši u naman", izišlu gotovo istodobno s izdavanjem rječnika koji prikazujemo). Ta pjesma govori o čitanju starih novina i potrebi razumijevanja nekad korištenih, zaboravljenih a u čitanim tekstovima korištenih riječi. Kao da u toj pjesmi nalazimo program i zavjet, koji je ostvarenjem "ričnika" u potpunosti ispunila. Dakle: "Šoto abajina / štijem stare foje / mečen se su starin fjaban / i guštan / je da baš svaku ne kapin / ka jove / centopeca njifa / adjutum štrajucavat / babakulo / oli, pjatula / dacij / kucacener / ma ni priša / nima zamandavanja / kundir / naukovat ču brez stat / dok ne krolan / odi simo / skupa ćemo od beside do beside / čutit vonj sinjal vrimenta..." Ispunjeno obećanje (sama je sebi najprije objasnila te pojmove) omogućuje nam da shvatimo ne samo navedene riječi nego i da uronimo u čitav kontinent, ili čak mali svemir foničkih i semantičkih sazviježda.

Spomenik što ga je Berezina Matoković svojim "Ričnikom" podigla velovaroškom govoru to je vrijedniji jer je jamačno učinjen u zadnji tren, kad se polako gube čak i temeljni obrisi autentične splitske čakavštine, da ne govorimo o detaljima, nijansama i osobitostima vezanima uz već zaboravljene običaje, radnje ili zanate. Pogotovo je Split, u međuvremenu (od autoričine mladosti), barem učetverostručen brojnim raznovrsnim migracijama i useljenjima s mnogih strana, izložen eroziji svih tradicionalnih oblika življenja i

komunikacije, a među njima je svakidašnji govor gotovo najugroženiji i najpropusniji kontinuiranim mijenama.

Ni po tipu naobrazbe ni po životnoj empiriji (ne studirah kroatistiku, ne potječem iz Velega Varoša) nisam najspremniji za tumačenje primijenjene leksikografske metodologije, za pronalaženje eventualnih propusta ili za raspravljanje o pojedinačnim etimologijama. Listajući i konzultirajući povremeno rječnik dobio sam dojam o iscrpnosti posla, o zadovoljavajućoj učestalosti referenci na književne i filološke izvore i o prihvatljivom objašnjavanju niza značenja. Naravno, naročito je važno bilo korištenje nekoliko talijanskih rječnika, kako specijalističkoga vokabulara mornarske terminologije tako i rječničkog registra tršćanske dionice. Na domaćoj brazdi autorica se posebno prikladno mogla poslužiti (i poslužila) istraživanjima Radovana Vidovića.

Kao moguću primjedbu navodimo stanovitu redundantnost jedinica odnosno učestalo minimalno variranje u krugu identičnoga leksema. Neke su oblikovne inačice zapravo trebale biti tretirane unutar iste natuknice, a frazemi, gesla i izreke također su mogli biti uvršteni u pripadne im leksičke odrednice (što bi umanjilo broj samostalno stojećih riječi, rječničkih jedinica). Osim toga - čega je autorica i sama svjesna - dalo bi se raspravljati o položaju i vrsti nekih naglasaka, premda je akcenatska situacija Velega Varoša u ponečemu različita od inih splitskih ambijenata, te premda je jamačno i u tome postupno dolazilo do mijena tijekom susljednih naraštaja. U svakom slučaju, specijalisti i stručna javnost moći će dograđivati na obilnoj ponuđenoj građi.

Spomenuli smo da je Berezina Matoković - Dobrila i sama pjesnikinja, te je relevantnu građu za rječnik mogla crpiti i iz vlastitih tekstova. Pritom pak nije mogla propustiti i osvrtnje na ugledne i značajne pretke, sve tamo od Marulića, preko Uvodića i Cettinea, Katunarića i Kovačića, Parčine i Sonje Senjanović, pa do Smoje i Kudrjavceva. Zagledajući još u stare novine i kalendare, no ponajviše oslušujući starije i anketirajući kompetentne, stvorila je korpus više no dovoljan za uklapanje splitskih karakteristika u opći fundus čakavštine. Uostalom, i sama je svjesna nedostižne potpunosti, nemoguće definitivnosti cjelovite slike obrađivana područja, te potiče druge da nastave, upotpune ili dorade njezino djelo.

Iz perspektive dalmatinske čakavštine (drugih područja) moglo bi se zaključiti kako je splitska, osobito pak ona varoška, bila podložnija od ostalih utjecaja s druge jadranske obale, to jest različitim varijetetima talijanskoga jezika ili općenitim romanskim izvorima. To se može objasniti činjenicom da je Split bio relativno veći grad, s jačim trgovačkim prometom i bržom razmjenom ljudi, što je moralo rezultirati snažnijim očitovanjem zajedničke ili dominantne sredozemne terminologije.

Tzv. *lingua franca* svakome razumljivi repertoar pojmova, pokriva gotovo čitavo mornarsku i zanatsku terminologiju. A možda ne treba ni zaboraviti kako je Veli Varoš bio jako uporište autonomaškoga splitskog gradonačelnika Ante Bajamontija, koji je svakako ojačao priključak te sredine na univerzalnije civilizacijske i tehničke tekovine.

Ne zazirući od talijanizama ili grecizama (primljenih uglavnom posredstvom mletačkoga govora), sa zadovoljstvom u "Ričniku" Berezine Matoković bilježimo danas teško zamislivu preciznost imenovanja predmeta i pojava iz pomorstva, brodogradnje ili stolarstva (primjerice: pojam pile grana se u desetak varijeteta). Također su nam vrlo zanimljivi kalkovi ili kovanice raznih romanskih idiomatskih sintagmi, pa tako se nižu riječi kao što su: činit

more, činit mrca, činit lipu figuru, činit bravuru, činit fintu, činit jubav, činit gricule, činit milo, činit mirakule, činit racu itd. ili batit idro, batit bandiru, batit brokve, batit deložiju, batit glad, batit ruke, batit zimu itd. Od takvih rješenja slutimo pravo bogatstvo izražajnih nijansi ili klizajućih značenja, raspone od diskretnosti do autoironije.

Zaključujemo kako smo knjigom Berezine Matoković dobili poticajnu i dragocjenu panoramu baštinjenih ekspresivnih jezičnih oblika, neosporno blago koje zaslužuje odupiranje zaboravu.

Dometi nisu tek lokalpatriotski, premda je splićanistika prva na dobitku.